

השכר

1. קווי ההתפתחות העיקריים

בשנת 1964 היה השכר הממוצע לשעת עבודה גבוה ב־11 אחוזים, בקירוב, מאשר בשנה הקודמת — שיעור עלייה דומה לאלה שנרשמו בשנים האחרונות. המשך הגיאות הכלכלית במשק העמיד גם השנה את שוק העבודה בסימן לחץ ביקוש לעובדים במרבית ענפי המשק, בדומה לשנתיים־שלוש השנים האחרונות. ביקוש זה ממשיך להתרכז באיזורים העירוניים, בעיקר במרכז הארץ, שבהם קיימת למעשה תעסוקה מלאה.

בשנים האחרונות בהן שוררת גיאות כלכלית ותעסוקה מלאה, אין ביכולתם של הסדרים מוסדיים כלליים לקבוע את רמת השכר ושיעור עלייתו. ב־1963, ששררה בה מדיניות של הקפאת שכר, עלה השכר לשעת עבודה ב־11 אחוזים — פי שניים ממה שהתחייב בעקבות שינוי שיעור תוספת היוקר. גם ב־1964 עלה השכר לשעת עבודה ב־11 אחוזים. עלייה זו שחלה השנה מבטאת למעשה רק באופן חלקי את עליית השכר הצפויה בעקבות הסכמי העבודה שנחתמו ב־1964 ואשר יוצאו אל הפועל במלואם רק ב־1965; במקרים רבים נחתמו ההסכמים במחצית השנייה של השנה הנסקרת¹, ואף במקרים לא מעטים שולמו תעריפי השכר המוגדלים, לרבות הפרשי שכר רטרואקטיביים, רק החל בחודשים האחרונים של 1964 או בראשית 1965.

כמחצית מכלל העלייה בשכר הממוצע לשעת עבודה התבטאה בהגדלת תעריפי השכר; וכשליש — בשינויים שחלו בשיעורי תוספת היוקר. השכר הממוצע לשעת עבודה עלה ב־11 אחוזים, בעוד שמדד המחירים לצרכן עלה ב־5.2 אחוזים; לפיכך עלה השכר הריאלי לשעת עבודה ב־5.6 אחוזים², שיעור גבוה יחסית לשנים קודמות (ראה לוח י"א).

מספר השכירים הממוצע ב־1964 היה גבוה ב־5.8 אחוזים לעומת השנה הקודמת, והגיע ל־600 אלף, בקירוב, לעומת 567 אלף אשתקד. בענפים השונים נע שיעור הגידול במספר השכירים בין 5 ל־8 אחוזים. מכלל התוספת הממוצעת של 33 אלף שכירים, נקלטו כ־30 אחוזים בענף התעשייה ו־25 אחוזים בענף השירותים הציבוריים. נמשכה המגמה של גידול בחלקם של השכירים בכלל התעסוקה במשק, והם היוו כ־70 אחוזים מכלל המועסקים בשנה הנסקרת.

בהשוואה ל־1963, לא חל ב־1964 שינוי ניכר במספר הממוצע של שעות העבודה לשכיר — כ־40 שעות בממוצע לשבוע. בענף החקלאות ובענף השירותים האישיים חלה ירידה במספר

¹ בענפי התעשייה, הופעלו הסכמי העבודה החדשים לראשונה בחודשים מאי־יוני; בענף הבנייה הופעלו תעריפי השכר החל בחודש יולי; בענף השירותים הציבוריים, נחתמו הסכמי העבודה עם קבוצות עובדים שונות בחודשים אוגוסט־אוקטובר, אך בחלקם הם בוצעו רק בנובמבר־דצמבר של השנה הנסקרת, או אפילו בראשית 1965 (ראה דיון בשכר לפי ענפי המשק, להלן).

² שיעור הגידול בשכר הריאלי מתקבל על ידי חילוק מדד השכר הנומינלי — 111.1 — במדד עליית המחירים לצרכן — 105.2.

שיעורי השינוי בשכר לשעת עבודה, לפי ענפי המשק, 1962 עד 1964

(אחוזים)

הענף *	העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת					
	בשכר הריאלי			בשכר הנומינאלי		
	1964	1963	1962	1964	1963	1962
החקלאות	9.1	1.8	-3.8	14.8	8.5	5.3
התעשייה והמלאכה	3.7	4.7	2.5	9.1	11.6	12.2
הבנייה והעבודות הציבוריות	3.7	4.1	4.3	9.1	11.0	14.2
המסחר והפינאנסים	2.4	9.6	2.7	7.7	16.8	12.5
התחבורה והאחסנה	3.1	7.2	3.0	8.5	14.3	12.8
השירותים הציבוריים	8.3	1.9	3.7	13.9	8.6	13.5
השירותים האישיים	10.7	6.4	1.8	16.5	13.4	11.5
כל הענפים	5.6	4.0	2.6	11.1	10.9	12.4

* הנדסת ענפי המשק בפרק זה היא לפי סיווג אירגון העבודה הבינלאומי, להבדיל מהסיווג הנהוג בפרק ב', "המקורות, השימושים וההכנסות". בענף השירותים הציבוריים כלולים כל שירותי הבריאות, החינוך והסעד, הן אלה השייכים לסקטור הפרטי והן אלה השייכים לסקטור הציבורי.

הממוצע של שעות עבודה לשכיר, ואילו בענף התעשייה ובענף המסחר והפינאנסים חלה עלייה קלה.

ההכנסה הממוצעת לשכיר¹ היתה בשנת 1964 גבוהה ב-11.5 אחוזים, לעומת השנה הקודמת, והגיעה ל-430 ל"י לחודש בקירוב, לעומת כ-385 ל"י אשתקד. רמת ההכנסה הממוצעת היתה גבוהה יחסית, בענפי החשמל, המים ושירותי התברואה — 545 ל"י, השירותים הציבוריים — 515 ל"י, התחבורה — 485 ל"י, והבנייה — 480 ל"י (ראה לוח י"ב).

ב-1964 היתה ההכנסה הריאלית הממוצעת לשכיר גבוהה ב-6 אחוזים לעומת אשתקד. קיימים הבדלים ניכרים בין שיעור העלייה בהכנסה הריאלית בענפים השונים: בשירותים הציבוריים נרשם שיעור העלייה הגבוה ביותר — 8 אחוזים — ואילו בענפי הבנייה והתחבורה שיעור העלייה היה 3 אחוזים, בקירוב.

ההכנסה הריאלית הפנויה היתה גבוהה ב-1964 ב-4.5 אחוזים — דהיינו בשיעור נמוך במקצת מזה שנרשם בהכנסה הריאלית, ברוטו. הסיבה להפרש זה נעוצה בכך שסך הניכויים מן השכר — מס הכנסה, ביטוח לאומי, מילווה קליטה וחיסכון חובה — גדלו ב-30 אחוזים, בקירוב, בו בזמן שסך תשלומי השכר עלו ב-18 אחוזים.²

¹ המדובר הוא בכלל העובדים בשכר, להוציא את חברי הקואופרטיבים ואת המשרתים בצבא. "הכנסה" פירושה הכנסה מעבודה בלבד, ואין היא כוללת הכנסה ממקורות אחרים, כגון רכוש, השקעות, פיצויים וכדומה. ההכנסה מעבודה כוללת: תשלום עבור שעות רגילות ושעות נוספות, פרמיות, מענקים, הפרשי שכר ומיקדמות. כן כלולים תשלומים ישירים עבור ימי העדרות (חופשה, חגים, מחלה וכדומה), אך לא יתר התשלומים הנילוזים. כמו כן, יש לציין כי בפרק זה מחושבת ההכנסה על בסיס מזומנים (cash basis) ולא על בסיס מצטבר (accrual basis), דהיינו, תשלומים עבור עבודה בתקופה קודמת או מיקדמות על חשבון העתיד נכללים בהכנסה בתקופה בה הם מתקבלים על ידי השכיר, ולא בתקופה עבודה הם משתלמים.

² תופעה זו — גידול בסך הניכויים בשיעור גבוה מהגידול בסך תשלומי שכר — נובעת מכך ששיעורי המס הינם, בעיקרם, פרוגרסיביים: ככל שהשכר עולה, עולה השיעור השולי של המס. כמו כן נעשה חשבון זה על בסיס מזומנים (cash basis) כלומר כלולים כאן סך הניכויים שנוכו במשך 1964, לרבות המיסים שיוחזרו לעובדים ב-1965, בעקבות שינוי מס-הכנסה.

לוח י"ב

ההכנסה החודשית הממוצעת לשכיר, לפי ענפי המשק, 1962 עד 1964

העלייה מ־1963 ל־1964		ההכנסה החודשית הנומינאלית			הענף *
הכנסה ריאלית	הכנסה נומינאלית	1964	1963	1962	
(אחוזים)			(ל"י)		
6.7	12.3	250	225	185	החקלאות
6.0	11.5	410	365	325	התעשייה והמלאכה
3.3	8.7	480	440	395	הבנייה והעבודות הציבוריות
4.4	9.8	545	495	445	החשמל והמים **
3.9	9.3	395	365	315	המסחר והפינאנסים
2.8	8.1	485	450	400	התחבורה והאחסנה
8.4	14.0	515	450	415	השירותים הציבוריים
6.5	12.0	270	240	210	השירותים האישיים
6.0	11.5	430	385	345	כל הענפים

* ראה הערה ללוח י"א.

** לרבות שירותים סניטריים.

הערה כללית: מספרי ההכנסה מעוגלים ל־5 הל"י הקרובות. האחוזים חושבו על יסוד מספרים בלתי מעוגלים. בענף התחבורה ובענף החשמל והמים תוקנה ההכנסה הממוצעת לנכי השנים הקודמות על פי נתונים מעורכנים.

לוח י"ג

סך הוצאות השכר, לפי ענפי המשק, 1962 עד 1964

העלייה מ־1963 ל־1964		הענף *		
1964	1963	1962		
(אחוזים)		(מיליוני ל"י)		
18.7	155	131	111	החקלאות
18.3	1,015	857	707	התעשייה והמלאכה
15.1	408	354	299	הבנייה והעבודות הציבוריות
13.9	127	112	97	החשמל והמים ***
17.1	290	248	203	המסחר והפינאנסים
16.8	228	195	161	התחבורה והאחסנה
19.8	1,163	971	841	השירותים הציבוריים
21.1	138	114	92	השירותים האישיים
18.2	3,524	2,982	2,511	כל הענפים ****

* ראה הערה ללוח י"א.

** שיעורי העלייה מחושבים על יסוד מספרים בלתי מעוגלים.

*** לרבות שירותים סניטריים.

**** אי־התאמות בסיכום נובעות מעיגול מספרים.

בשנת 1964 הגיע סך הוצאות השכר — לרבות התשלומים הנילוויים — ל-3,524 מיליון ל"י, לעומת 2,982 מיליון ל"י ב-1963 — עלייה של 18.2 אחוזים (ראה לוח י"3). גידול זה מורכב מעלייה של כ-11 אחוזים בשכר לשעת עבודה; מעלייה של כ-6.5 אחוזים בסך שעות העבודה; ומגידול בשיעור התשלומים הנילוויים, בעקבות הסכמי העבודה החדשים, בכמעט חצי אחוז. ההוצאה לשעת עבודה גדלה, איפוא, ב-11.5 אחוזים.

ההכנסה החודשית הממוצעת למשפחת שכירים היתה ב-1963/64 616 ל"י, ברוטו, ו-529 ל"י, נטו.¹ כ-80 אחוזים מההכנסה, ברוטו, למשפחה נבעו מעבודה בשכר (לרבות עבודה נוספת) של ראש המשפחה; כ-15 אחוזים — מעבודתם בשכר של המפרנסים הנוספים במשפחה, ו-5 האחוזים הנותרים — מהכנסות אחרות.²

2. השכר לפי ענפי המשק

בשנת 1964 הגיע מספרם הממוצע של השכירים במשק ל-600,000 בקירוב, לעומת 567,000 ב-1963 — עלייה בשיעור 5.8 אחוזים. שיעורי הגידול היו דומים בכל הענפים, ולכן לא חלו שינויים ניכרים בהתפלגות השכירים בין הענפים השונים (ראה לוח י"4).

התוספת הממוצעת של 33,000 שכירים היוותה כ-90 אחוזים מכלל הגידול במספר המועסקים

לוח י"4

השכירים, לפי ענפי המשק, 1962 עד 1964

הענף *	העלייה מ'1963 ל'1964		1964	1963	1962
	אלפים	אחוזים			
אחוז השכירים מכלל המועסקים** בענף ב'1964					
החקלאות	2.3	5.2	46.4	44.1	45.0
התעשייה והמלאכה	9.4	5.7	174.7	165.3	152.6
הבנייה והעבודות הציבוריות	3.0	5.2	61.0	58.0	54.7
החשמל והמים***	0.6	3.8	16.5	15.9	15.5
המסחר והפינאנסים	3.7	7.1	55.6	51.9	49.0
התחבורה והאחסנה	2.6	8.1	34.8	32.2	30.1
השירותים הציבוריים	8.3	5.1	170.6	162.3	153.0
השירותים האישיים	2.8	7.6	39.6	36.8	34.3
כל הענפים	32.7	5.8	599.2	566.5	534.2

* ראה הערה ללוח י"1.

** לרבות עצמאיים, מעבידים, חברי קואופרטיבים, חברי קיבוצים ובני משפחה, שאינם מקבלים תשלום והעובדים 15 שעות ומעלה בשבוע.

*** לרבות שירותים סניטריים.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובנק ישראל.

¹ לפי סקר הוצאות המשפחה שנערך על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לתקופה שבין יולי 1963 ליוני 1964. בסקר נכללו רק משפחות יהודיות עירוניות שבהן ראש המשפחה שכיר.

² בניגוד להגדרת "הכנסה ממוצעת לשכיר" המופיעה לעיל, כוללת הגדרת הסקר גם הכנסות מפנסיה, קיצבות, הכנסה מעבודה עצמאית וכדומה, המהוות, בממוצע, 5 אחוזים מכלל ההכנסה למשפחה.

בשנה הנסקרת. כבשנים קודמות גדל גם ב־1964 חלקם של השכירים בקרב כלל המועסקים והגיע ל־70 אחוזים, בקירוב.

בד בבד עם העלייה במספר השכירים, נשאר המספר הממוצע של שעות עבודה לשכיר, כמעט יציב, אם כי בצורה בלתי־אחידה; בחקלאות ובשירותים האישיים נרשמה ירידה של 2 אחוזים ו־4 אחוזים בהתאמה, ואילו בתעשייה, מסחר ופינאנסים, חשמל ומים נרשמו עליות של 1.5 אחוזים עד 2.0 אחוזים.

חלקו היחסי של כל ענף, לפי מספר השכירים שהוא מעסיק, אינו תמיד זהה לחלקו בכלל תשומת שעות העבודה בשכר. ענפי השירותים — הציבוריים והאישיים — מעסיקים 35 אחוזים מכלל השכירים, אולם תשומת העבודה בהם מהווה פחות מ־32 אחוזים מכלל שעות העבודה. ענפי התעשייה והבנייה, לעומת זאת, מעסיקים 39 אחוזים מכלל השכירים, אולם בגלל מספר גבוה של שעות העבודה לשכיר, מתרכזים בהם 42 אחוזים מכלל שעות העבודה (ראה לוח י"5).

לוח י"5

התפלגות השכירים, שעות העבודה והוצאות השכר, לפי ענפי המשק, 1964

(אחוזים)

הענף *	השכירים	סך שעות העבודה	סך הוצאות השכר
החקלאות	7.7	7.8	4.4
התעשייה והמלאכה	29.2	31.0	28.8
הבנייה והעבודה הציבוריות	10.2	10.5	11.6
החשמל והמים **	2.8	2.9	3.6
המסחר והפינאנסים	9.3	9.8	8.2
התחבורה והאחסנה	5.8	6.2	6.5
השירותים הציבוריים	28.5	26.5	33.0
השירותים האישיים	6.6	5.3	3.9
כל הענפים	100.0	100.0	100.0

* ראה הערה ללוח י"1.

** לרכות שירותים סניטריים.

ההכנסה הממוצעת לשכיר היתה ב־1964 גבוהה ב־11.5 אחוזים לעומת 1963, והגיעה ל־430 ל"י, בקירוב, לעומת כ־385 ל"י אשתקד. שיעור העלייה הגבוה ביותר — 14 אחוזים — נרשם בענף השירותים הציבוריים, בהמשך למגמה ששררה בשנים האחרונות.¹ השיעורים הנמוכים ביותר נרשמו בענפי הבנייה והתחבורה — 8 עד 9 אחוזים. ביתר ענפי המשק נע שיעור העלייה בהכנסה הממוצעת לשכיר בין 10 ל־12 אחוזים. אולם אין לראות בשיעור העלייה של 11.5 אחוזים בהכנסה הממוצעת לשכיר ביטוי מלא להתפתחות בשנה הנסקרת; כאמור, הסכמי עבודה רבים נחתמו רק במחצית השנייה של 1964, עם תחולה רטרואקטיבית לראשית השנה, והופעלו בחלקם רק בסוף אותה שנה ואף בתחילת 1965. בעיקר אמור דבר זה לגבי ענפי השירותים הציבוריים והתחבורה², שבהם נדחה, לגבי מרבית השכירים, תשלום תעריפי השכר המוגדלים ל־1965.

¹ פרט ל־1963, כאשר מדיניות הקפאת השכר הצליחה למנוע עליות שכר ניכרות בענף זה.

² הדואר, הרכבת, ושירותי הנמלים.

בכל האיזורים העירוניים בארץ, וכן באיזורים כפריים רבים — פרט למרכזי עולים בצפון ובדרום — שוררת זה שנים אחדות תעסוקה מלאה. בשוק העבודה הורגש לחץ ביקוש, בעקבות המשך הגיאות הכלכלית. הביקוש לעובדים הוא שגרם לשיעורי העלייה הגבוהים בשכר לשעת עבודה בענפי החקלאות והשירותים האישיים וכן בענפי-מישנה מסויימים של התעשייה. התפתחות השכר בשירותים הציבוריים מושפעת גם מהעמדות המונופוליסטיות של שני הצדדים בהיצע ובביקוש לבעלי מקצועות מסויימים.

בראשית 1964 החליטה הסתדרות העובדים הכללית כי, בעת המשא ומתן על חידוש הסכמי העבודה בכל ענפי המשק, תידרש העלאת שכר היסוד לכל העובדים בשיעור אחד — 3 אחוזים; וזאת בהנחה כי, בעקבות העלאות בדרגה, צבירת ותק וכדומה, יעלה השכר ב־2 אחוזים נוספים, בממוצע. למעשה, היותה דרישה זו "ריצפה" ולא "תיקרה" בעת קביעת תעריפי השכר החדשים; בעקבות התנאים השוררים בשוק העבודה חרגו רוב הסכמי העבודה החדשים מן המדיניות המוצהרת.

(א) החקלאות

בענף החקלאות, שבו הועסקו ב־1964 כ־8 אחוזים מכלל השכירים בארץ, חלה עלייה גדולה, יחסית, בשכר לשעת עבודה — 14.8 אחוזים. מחצית העלייה נובעת מההעלאות בתעריפי שכר הייסוד ובשיעורי תוספת היוקר, ואילו המחצית השנייה — מביקוש גובר לעובדים בעקבות יבולי הברכה שהיו לענפים עתירי עבודה שכירה¹. כדוגמה להשפעת לחץ הביקוש על השכר יכולה לשמש העובדה, שמקומות עבודה רבים הקטינו את הנורמות הקבלניות, כדי למשוך כוח־עבודה.

בשנים האחרונות הולך וקטן חלקו של ענף החקלאות בכלל התעסוקה במשק; בשנת 1964 העסיק הענף 14 אחוזים מכלל המועסקים, לעומת 18 אחוזים בשנת 1958. בו בזמן התקיימו שני תהליכים מקבילים: חלקם של העצמאיים בכלל המועסקים ירד, ואילו חלקם של השכירים גדל מ־37 אחוזים ב־1961 ל־39 אחוזים ב־1964. בניגוד לשנתיים הקודמות, שבהן נרשמה ירידה קלה במספר השכירים המועסקים בענף זה, גדל ב־1964 מספר השכירים ב־5.2 אחוזים והגיע ל־46.4 אלף נפש, לעומת כ־44 אלף אשתקד.

ההכנסה הממוצעת לשכיר הסתכמה ב־1964 ב־250 ל"י לחודש, בקירוב, לעומת כ־220 ל"י לחודש ב־1963 — עלייה בשיעור 12.3 אחוזים. ההפרש בין שיעור העלייה בשכר לשעת עבודה (14.8 אחוזים) לבין שיעור העלייה בהכנסה הממוצעת (12.3 אחוזים) נובע מירידה במספר הממוצע של שעות עבודה לשכיר — מ־42 שעות לשבוע ב־1963 ל־41 שעות בשבוע בשנה הנסקרת. סך הוצאות השכר בענף החקלאות הגיע ב־1964 ל־155 מיליון ל"י, לעומת כ־130 מיליון ל"י אשתקד — עלייה בשיעור 18.7 אחוזים.

(ב) התעשייה

ההכנסה הממוצעת לשכיר בענף התעשייה הגיעה ב־1964 ל־410 ל"י לחודש בקירוב, לעומת 365 ל"י אשתקד — עלייה של 11.5 אחוזים. שני שלישים מעלייה זו נעוצים בהעלאות בתעריפי השכר (בעקבות הסכמי העבודה החדשים) ובשיעורי תוספת היוקר; יתרת העלייה נובעת, כפי הנראה, בעיקר מגידול במספר הממוצע של שעות עבודה לשכיר, ובמידה פחותה יותר מזחילת השכר.

ההכנסה הממוצעת לשעת עבודה של פועלי הייצור בתעשייה היתה גבוהה ב־10 אחוזים בשנה

¹ בעיקר מטעים נשירים וירקות, ובמידה פחותה יותר גם ענף ההדרים.

הנסקרת לעומת 1963, והגיעה ל-1.90 ל"י לשעה, בקירוב, לעומת כ-1.75 ל"י אשתקד. שיעור העלייה הנמוך ביותר נרשם בענף היהלומים, ואילו בענפי הפלסטיקה והגומי, וכן בענף המכונות, נרשמו שיעורי עלייה גבוהים יחסית. במרבית ענפי התעשייה נע שיעור העלייה בהכנסה לשעת עבודה סביב הממוצע, בין 8 ל-12 אחוזים.

קיימים הבדלים ניכרים בגובה ההכנסה לשעת עבודה מענף אחד למישנהו: זה שנים רבות שרמת ההכנסה הנמוכה ביותר נמצאת בענף הלבשה, והרמה הגבוהה ביותר, במיכרות ובמחצבים ובמתכת בסיסית (ראה לוח י"6). מלבד ההבדלים בין הענפים במידת לחץ הביקוש לעובדים, משפיעים על רמת השכר ועל שיעור עלייתו גם הרכב ציבור העובדים, הן מבחינת הרמה המיקצועית והן מבחינת המין.

סך הוצאות השכר בענף התעשייה הגיע ב-1964 ל-1,015 מיליון ל"י, לעומת 857 מיליון ל"י אשתקד — עלייה בשיעור 18.3 אחוזים.

לוח י"6

ההכנסה הממוצעת לשעה של פועלי ייצור בחרושת, 1963 ו-1964

הענף	משקל הענף * בכלל התעשייה	הכנסה ממוצעת לשעה 1963	העלייה מ'1963 ל'1964	מדד השכר ל'1964 הממוצע=100)
	(אחוזים)	(ל"י)	(אחוזים)	
מזון	15.2	1.70	1.84	8.5
טכסטיל	13.7	1.57	1.72	9.7
הלבשה	4.3	1.12	1.23	9.4
עץ ומוצרי ורהיטים	7.8	1.64	1.81	10.5
נייר וקרטון ומוצריהם	1.8	1.58	1.71	8.0
הדפסה והוצאה לאור	4.3	1.79	1.96	9.6
עור ומוצרי	2.6	1.44	1.62	12.8
גומי ופלסטיקה	2.9	1.69	1.92	13.5
מוצרים כימיים				
ומוצרי נפט	3.8	1.95	2.17	11.1
מינרלים אל-מתכתיים	6.9	2.05	2.26	10.1
יהלומים	4.6	1.90	2.02	6.4
מתכת בסיסית	2.6	2.20	2.38	8.2
מוצרי מתכת	7.6	1.73	1.91	10.5
מכונות	4.4	1.75	1.98	13.4
ציוד חשמלי ואלקטרוני	3.9	1.61	1.76	9.4
כלי הובלה	9.8	1.99	2.23	12.3
תעשיות שונות	2.0	1.27	1.37	8.0
מיכרות ומחצבים	1.8	2.31	2.53	9.6
כל ענפי החרושת	100.0	1.74	1.92	10.2

* המשקל נקבע לפי חלקו של הענף בסך מספר הפועלים.

הערות: הנתונים מתייחסים לפועלי הייצור בלבד; הם מתקבלים על ידי חילוק סך הכנסות העובדים, לרבות תשלומי שעות נוספות, פרמיות וכדומה, במספר שעות העבודה.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ב־1964 היה מספר השכירים בתעשייה 175 אלף, לעומת 165 אלף אשתקד — עלייה של 5.7 אחוזים. שיעור זה הינו נמוך בהשוואה לשיעורי הגידול שנרשמו בשנים קודמות¹, ואף מסתמנת מגמה של האטת קצב הגידול. סך שעות העבודה של השכירים בענף זה גדל ב־7.7 אחוזים, עקב גידול במספר הממוצע של שעות עבודה לשכיר. הגידול ב־2 אחוזים בקירוב במספר שעות עבודה לשכיר מבטא, בעיקר, גידול במספר שעות העבודה הנוספות. כפי הנראה, נובעת תופעה זו, בחלקה, ממחסור בעובדי ייצור בכירים לתפקידי בקרה ופיקוח, המקשה על מפעלים להפעיל משמרות נוספות, למרות הביקוש המוגבר למוצריהם.

(ג) הבנייה

בשנת 1964 הגיע השכר הממוצע ליום עבודה בענף הבנייה ל־21 ל"י, בקירוב, לעומת כ־19.5 ל"י אשתקד — גידול בשיעור 9 אחוזים. ההכנסה הממוצעת לשכיר עלתה בשיעור קטן יותר — 8.7 אחוזים — מחמת ירידה קלה במספר הממוצע של שעות עבודה לשכיר. ההכנסה הממוצעת לשכיר הגיעה ב־1964 ל־480 ל"י לחודש, בקירוב, לעומת כ־440 ל"י לחודש אשתקד. זו השנה השנייה ששיעורי העלייה בשכר הממוצע לשעה ובהכנסה הממוצעת לחודש נמוכים מן השיעורים שנרשמו בשנים 1961 ו־1962 שהיו שנות גאות בענף.

החל ביולי 1964 הועלו תעריפי שכר היסוד ב־6 אחוזים. העלאה זו תאמה, בעיקרה, את מדיניות ההסתדרות; כיוון שההחלטה בדבר העלאת תעריפי השכר נתקבלה באיחור (ביוני 1964), וכיוון שבענף זה קשה לבצע תשלומי שכר רטרואקטיביים, הוחלט על העלאת תעריפי שכר בשיעור 6 אחוזים החל ביולי במקום העלאה רטרואקטיבית ב־3 אחוזים. השפעתה של עלייה זו על רמת השכר בממוצע שנתי לגבי אותה שנה דומה להשפעתה של עליית שכר בשיעור 3 אחוזים, אילו היתה ניתנת החל בינואר. ההעלאות בתעריפים והשינויים בשיעורי תוספת היוקר יש בהם כדי להסביר, כפי הנראה, את מרבית העלייה בשכר לשעת עבודה. יש להניח כי יתרת העלייה, נעוצה בעיקרה בתמורות שחלו בהרכב המקצועי של העובדים.

סך הוצאות השכר בענף הבנייה היה גדול ב־15 אחוזים בשנה הנסקרת לעומת אשתקד והגיע — ל־408 מיליון ל"י, לעומת 354 מיליון ל"י. עלייה של קרוב לאחוז אחד נרשמה בשיעור התשלומים הנלווים, נוסף על העלייה בשיעור 9 אחוזים בתשלום לשעת עבודה, ועלייה בשיעור 4.5 אחוזים בסך תשומת העבודה.

בתקופות של גאות בענף הבנייה, מביא הביקוש המוגבר לעובדים לעלייה מהירה, יחסית, של השכר לשעת העבודה. שיעורי הגידול בתעריפי השכר אינם מבטאים את מלוא ההשפעה של הביקוש המוגבר לעובדים על השכר; לפיכך מתבטא חלק מהשפעה זו הן בהעלאות תכופות בדרגה והן בתשלומים מעל תעריפי השכר הרשמיים. בעקבות ההאטה בקצב ההתרחבות בענף זה, הואט ב־1964 קצב ההעלאות בדרגה, ולא חל כנראה שינוי במידת חריגתם של התשלומים מן התעריף הרשמי; ייתכן אף שחלה ירידה קלה במידת חריגה זו.

בשנים האחרונות קלט ענף הבנייה בעיקר עובדים צעירים ובלתי־מקצועיים מקרב העולים החדשים ומקרב האוכלוסיה הערבית. מידת התחלופה של העובדים² בענף זה גבוהה, יחסית; עובדים לא מעטים — ביניהם כאלה שרכשו רמה מקצועית גבוהה — נוהגים לעזוב את הענף אחרי תקופה קצרה. מחמת תנאי העבודה המיוחדים המאפיינים ענף זה — חוסר יציבות, קשיים פסיים וכדומה — אין ברמת השכר המוצעת כדי למנוע תחלופה של העובדים בענף.

¹ ב־1961 נרשמה עלייה בשיעור 12.3 אחוזים, ב־1962 — 11.4 אחוזים, וב־1963 — 8.3 אחוזים.
² שיעור התחלופה מודד, בדרך כלל, את תכיפות הכניסה והיציאה של עובדים לגבי המפעל הבודד. כאן, לעומת זאת, הכוונה לתכיפות הכניסה והיציאה לגבי הענף כולו.

(ד) המסחר והפינאנסים

בענף המסחר והפינאנסים עלתה ב-1964 ההכנסה הממוצעת לשכיר ב-9.3 אחוזים, והגיעה ל-395 ל"י לחודש, בקירוב, לעומת כ-365 ל"י ב-1963. מספר השכירים המועסקים בענף זה גדל ב-7 אחוזים, בד בבד עם עלייה מתונה במספר הממוצע של שעות עבודה לשכיר.

למעלה משליש מכלל השכירים בענף זה מועסקים במסדות פינאנסיים¹, שבהם נרשמו עליות בשיעורים גבוהים, בהשוואה לממוצע, הן במספר השכירים (כ-9 אחוזים) והן בהכנסה הממוצעת לשכיר (כ-13 אחוזים). התעסוקה במסחר, לעומת זאת, התרחבה בקצב איטי יותר: מספר השכירים גדל ב-4.5 אחוזים, בקירוב, בתחום המסחר, חלה עלייה בשיעור מתן בהכנסה הממוצעת לשכיר בהשוואה לממוצע — כ-6.5 אחוזים.

ב-1964 הסתכמו סך הוצאות השכר בענף המסחר והפינאנסים ב-290 מיליון ל"י והיוו כ-8 אחוזים מכלל הוצאות השכר במשק.

(ה) התחבורה

בשנת 1964 היתה ההכנסה הממוצעת לשכיר בענף זה גבוהה ב-8 אחוזים לעומת אשתקד, והגיעה ל-485 ל"י לחודש, בקירוב, לעומת כ-450 ל"י ב-1963. שיעור זה היה הנמוך ביותר במשק, אולם בשנת 1965 תחול, כפי הנראה, עלייה ניכרת, בעקבות ביצוע הסדרי שכר חדשים בדואר, ברכבת, ובחלק משירותי הנמלים, שעליהם הוסכם עוד ב-1964.

ענף התחבורה העסיק ב-1964 כ-35 אלף שכירים, בממוצע, לעומת 32 אלף, בקירוב, אשתקד — דהיינו, כ-6 אחוזים מכלל השכירים במשק. עיקר הגידול במספר השכירים חל בהובלה בדרכים, בדואר ובספנות. סך הוצאות השכר בענף זה הגיע ל-228 מיליון ל"י, לעומת 195 מיליון ל"י אשתקד — עלייה ב-17 אחוזים, בקירוב.

(ו) השירותים האישיים

כתוצאה מן הביקוש המוגבר לשירותיו של ענף זה, הן מצד התיירים והן מצד האוכלוסיה המקומית, גדל בשנת 1964 מספר השכירים והלא-שכירים בשיעור גבוה, יחסית, וזה שלוש שנים שבענף זה שיעורי הגידול של התעסוקה גבוהים יותר מהממוצע בכלל המשק. מספר השכירים המועסקים בענף השירותים האישיים הגיע בשנת 1964 ל-39.6 אלף, לעומת 36.8 אלף ב-1963 — גידול בשיעור 7.6 אחוזים. ענף זה העסיק, איפוא, כ-7 אחוזים מכלל השכירים.

בשנה הנסקרת נרשם בענף השירותים האישיים שיעור הגידול הגבוה ביותר בשכר הממוצע לשעת עבודה — 16.5 אחוזים. ההכנסה החודשית הממוצעת לשכיר בענף זה הינה בין הנמוכות במשק, והסתכמה בשנת 1964 ב-270 ל"י, בקירוב, לעומת כ-240 ל"י בשנה הקודמת — גידול של 12 אחוזים. שיעור הגידול של ההכנסה הממוצעת נמוך במידה ניכרת משיעור הגידול של השכר הממוצע לשעת עבודה, כתוצאה מירידה במספר הממוצע של שעות עבודה לשכיר — מ-34 שעות לשבוע ב-1963 ל-32.5 שעות לשבוע ב-1964. ירידה זו במספר הממוצע של שעות עבודה מעידה, כפי הנראה, על הגברת קליטתם של עובדי עבודה חלקית בענף, שהינה תוצאה טבעית מן האופי העונתי של כמה מן השירותים הניתנים על ידו.

¹ בנקים, מוסדות כספיים, חברות ביטוח, וכדומה.

1. ההסתתחויות בענף

מספר השכירים בענף השירותים הציבוריים הגיע ב־1964 ל־171 אלף, לעומת 162 אלף אשתקד — עלייה ב־5 אחוזים, בקירוב. שיעורי גידול גבוהים, יחסית, נרשמו בשירותי הבריאות והחינוך וכן בשירותים העיסוקיים.¹ ואילו במספר השכירים המועסקים בשירותים מינהליים חלה עלייה מתונה בלבד. סך הוצאות השכר בענף זה — שהם כשליש מסך הוצאות השכר במשק — הגיע ב־1964 ל־1,163 מיליון ל"י, לעומת 971 מיליון ל"י אשתקד — עלייה בשיעור 20 אחוזים בקירוב.

בענף זה, המעסיק כ־30 אחוזים מכלל השכירים במשק, היתה ההכנסה הממוצעת לשכיר בשנת 1964 — 515 ל"י לחודש בקירוב, לעומת כ־450 ל"י אשתקד. שיעור עליית ההכנסה הממוצעת בענף זה — 14 אחוזים — היה הגבוה ביותר בכל ענפי המשק. יש בכך משום המשך למגמה שהסתמנה זה שנים אחדות: מאז 1959 מצטיינים השירותים הציבוריים בשיעורי גידול גבוהים יותר של ההכנסה הממוצעת משאר ענפי המשק.² שיעור עליית השכר משקף למעשה, רק באופן חלקי את השפעתם של השינויים בתעריפי השכר, הכלולים בהסכמי השכר שנחתמו ב־1964, משום שהמשא ומתן על חתימתם נסתיים רק במחצית השנייה של 1964, ועד סוף אותה שנה טרם הופעלו לגבי מרבית העובדים תעריפי השכר המוגדלים. ב־1965 צפויה, אפוא, עלייה בשיעור גבוה של ההכנסה הממוצעת בענף זה, כתוצאה מהפעלת תעריפי השכר החדשים ותשלום הפרשי שכר רטרואקטיביים. ההעלאות שנקבעו השנה בתעריפי השכר ובתוספות המקצועיות השונות היה בהן כדי להגדיל את ההכנסה הממוצעת, ברוטו, של עובדים אקדמאיים (רופאים, מהנדסים וכדומה) ב־10 עד 14 אחוזים. הקטנת שיעורי מס הכנסה, שנודעה לה חשיבות רבה בעת המשא ומתן עם העובדים האקדמאיים,³ יש בה כדי להגדיל את ההכנסה הפנויה בשיעורים, הנעים בין 5 עד 9 אחוזים נוספים, השווים בערכם להגדלת ההכנסה, ברוטו, ב־9 עד 20 אחוזים.

תעריפי השכר של המורים — אקדמאיים ולא אקדמאיים כאחד — הועלו בממוצע ב־14–16 אחוזים. שיעור העלייה היה גבוה יותר אצל מורים בשנים הראשונות לאחר כניסתם למקצוע מאשר אצל מורים בעלי ותק מקצועי רב.

המשא ומתן על הסכמי העבודה החדשים הללו נסתיים, כאמור, במחצית השנייה של 1964. רובם של העובדים האקדמאיים והמקצועיים החלו לקבל את השכר המוגדל לפי התעריפים החדשים, או מיפרעות על חשבון התעריפים המוגדלים, רק בחודש האחרון או לכל היותר בחודשיים האחרונים, של 1964. הפרשי השכר שהגיעו לעובדים לפי חישוב רטרואקטיבי ליום 1.4.1964 — מועד תחולת הסכמי העבודה החדשים — לא שולמו בשנה הנסקרת; הם ישולמו ב־1965.

סולם משכורת חדש הונהג לגבי עובדים מינהליים⁴ בשירות הציבורי, במסגרת הסכם העבודה, שנחתם באוגוסט 1964. הפעלתו הותנתה בסיווגם מחדש של עובדים אלה, על פי שיטה חדשה של הערכת עיסוקים, שהוכנה על־ידי נציבות שירות המדינה. עד לסיום הסיווג, הועלו תעריפי השכר הישנים ב־3 אחוזים, וכן ניתנה מיקדמה חד־פעמית בסך 200 ל"י, נטו, לכל עובד. בנובמבר 1964 הופעל לראשונה סולם השכר החדש לגבי אותם מאות עובדי מדינה שסיווגם הושלם עד לאותו מועד; אצל עובדים אלה נרשמו עליות בהכנסה החודשית הממוצעת, כתוצאה מהסיווג החדש, בשיעור 20 אחוזים ואף יותר מזה.

¹ ענף מישנה זה כולל, בין היתר, משרדים להנהלת חשבון וראיית חשבון, שירותים הנדסיים וכלכליים, משרדי עורכי־דין, סוכנויות פירסום ויחסי ציבור ושירותים משרדיים.

² רק בשנת 1963 לא הגיעה מגמה זו לביטוי בשל הצלחתה היחסית של מדיניות הקפאת השכר בענף זה.

³ הסכמיהעבודה החדשים כוללים סעיף שהבטיח פיצוי בצורה של הגדלת ההכנסה ברוטו, אם לא היתה מתבצעת תוכנית הממשלה בדבר הקטנת שיעורי מס־הכנסה.

⁴ לרבות פועלים, מנהלי עבודה, אחיות ועובדים סוציאליים.

"הוועדה הציבורית לשכר עובדי המדינה, הרשויות המקומיות והמועצות הדתיות"¹ נתמנתה בדצמבר 1961, והגישה באפריל 1963 את הדין-וחשבון שלה לממשלה. בין תפקידיה העיקריים, היו: (א) "לבדוק ולהמליץ על שינויים, במידת הצורך, בעניינים הבאים: שיעורי השכר; שיטות הדירוג; התוספות והמענקים; סדרי התקדמות בעבודה ובדרגה".

(ב) "להציע סדרים בקביעת תיאום בתיפקוד בשירות המדינה ובתיפקוד במוסדות ציבוריים, ונוהל לקיום ביקורת מתמדת על הסדרים שיוצעו".

הוועדה הוקמה בעקבות תביעה של איגוד עובדי המדינה, להתאים את משכורתיהם של העובדים המינהליים למשכורות של העובדים המיקצועיים והאקדמאיים בשירות המדינה, מצד אחד, ושל העובדים המינהליים ברשויות המקומיות ובמוסדות הציבוריים, מצד שני.

את עבודתה של "הוועדה הציבורית" יש לראות על רקע התנאים ששררו במיבנה התיפקודי ובמערכת השכר בשירותים הציבוריים באותה עת. בעקבות הסכמי העבודה שנחתמו לשנים 1958–1959 עם העובדים המינהליים² ועם העובדים המיקצועיים והאקדמאיים³ הופר העיקרון היסודי המקובל בכל הארצות המתוקנות, שיש לקבוע את משכורתו של כל עובד, בראש וראשונה, בהתאם לתפקיד שהוא ממלא. הסכמים אלה באו להבטיח עלייה כללית בהכנסה הממוצעת של עובדי השירותים הציבוריים, ושיעורי עלייה גבוהים לעובדים האקדמאיים מאשר לעובדים המינהליים, תוך הימנעות מהכנסת שינויים בתעריפי שכר היסוד של השנים הקודמות.

כתוצאה מן ההסכמים הללו נותק הקשר ההכרחי בין רמת התפקיד ורמת השכר, הן לגבי תפקידים שונים בתוך אותו דירוג, והן לגבי תפקידים דומים שבדירוגים שונים. נוצרו הבדלים של עשרות ומאות לירות במשכורותיהם של העובדים המסווגים באותו דירוג מיקצועי והמבצעים עבודה זהה. כמו־כן נוצרו עיוותים רבים במידרג התיפקודי: עובד שצבר ותק מיקצועי רב, זכה בדרגה ובמשכורת גבוהה בהרבה מאשר הממונה עליו בעבודה, שלא הגיע עדיין לאותו מספר שנות ותק במיקצוע. בצד עיוותים אלה בתוך כל אחד מהדירוגים המקצועיים, נוצרו גם אי־התאמות בין עובדים המסווגים בדירוגים שונים: בעיקר נמצאו עובדים מינהליים רבים שקיבלו משכורות נמוכות יותר מעובדים אקדמאיים הכפופים להם.

בהתחשב עם מימצאים אלה, המליצה "הוועדה הציבורית" על תיקונים במערכת השכר של השירותים הציבוריים, שאת החשובים בהם אפשר לסכם כדלהלן:

1. דרגתו של כל עובד⁴ — מינהלי ומיקצועי כאחד — תיקבע על פי התפקיד שהוא ממלא;
2. תיקבע לכל תפקיד דרגה אחת, ולא יעלה העובד בדרגה אלא כתוצאה משינוי מהותי בתפקידו;
3. הדרגה לכל תפקיד — מינהלי ומיקצועי כאחד — תיקבע על פי שיטה אובייקטיבית, שתהא אחידה לכל סוגי התפקידים;

¹ הוועדה נודעה בתור "ועדת הורוביץ".

² לפי ההסכם לשנים 1958–1959, כל עובד מינהלי שמלאו לו שלוש או יותר שנות ותק בדרגתו, עלה באורח אוטומטי בדרגה אחת. לפיכך הועלו עובדים מינהליים רבים לדרגה של הממונה עליהם; כתוצאה מהנהגת "גרירת תוספת הוותק" החלו רבים לקבל משכורת גבוהה יותר מן הממונים עליהם. ("גרירת" ותק פירושה שבעת העלאתו בדרגה ממשיך העובד לקבל את סכום תוספת הוותק שקיבל בדרגתו הקודמת). באשר לדיון מפורט בהסכמי עבודה אלה — ראה פרק "השכר", דו"חות בנק ישראל, 1959 ו־1960.

³ לעובדים המיקצועיים והאקדמאיים נוצרו דירוגי שכר חדשים רבים שהיו צמודים זה לזה, להלכה או למעשה, עד ששינוי קל באחד מהם היה גורר בהכרח תגובת־שרשרת בכל השאר. את תנאי ההסכמים, שניתקו את הקשר בין תפקיד לשכר, אפשר לסכם כלהלן: (א) רה־דירוג חד־פעמי על־ידי ועדות פריטטיות, שתוצאתו היתה עלייה של כלל העובדים המיקצועיים והאקדמאיים ביותר מדרגה אחת בממוצע; (ב) הסדר קבע של העלאת אוטומטיות בדרגה, לפי ותק מקצועי, וללא קשר עם התפקיד של העובד; (ג) מתן תוספת ותק על־פי ותק במקצוע ולא עוד על־פי ותק בדרגה, אגב הגדלה ניכרת בשיעורי התוספת.

⁴ להוציא את עובדי המשטרה, צבא קבע ומורים.

4. משכורתו של כל עובד תורכב מ־4 מרכיבים: שכר יסודי, תוספת ותק בדרגה, תוספת משפחה ותוספת יוקר.

הואיל והוועדה העריכה שהנהגת שינויים עקרוניים אלה במערכת השכר תצריך זמן לא מועט, וכדי להפקיע את קביעת הדרגות לכל התפקידים לפי שיטה אובייקטיבית ואחידה מהלחצים הכרוכים במשא־ומתן מידי על עליית שכר, המליצה הוועדה שיונהג שלב מעבר, אשר בו "יתורגמו" הדרגות שבכל הדירוגים הנוכחיים¹ לדרגות של הדירוג האחיד החדש, תוך העלאת שכר מסויימת. הממשלה אישרה את דו"ח הוועדה, והודיעה כי עקרונותיו ישמשו בסיס למשא ומתן על חידוש הסכמי העבודה ב־1964. זמן קצר לאחר מכן, הוחלט שלא לקבל את ההמלצה בדבר שלב המעבר, אלא לגשת מייד לסיווגם של כל העובדים — מינהליים ומיקצועיים — לפי שיטת ניתוח עיסוקים שעובדה על־ידי נציבות שירות המדינה.

עוד בראשית המשא ומתן עם נציגי העובדים האקדמאיים הוסכם בין הצדדים שעובדים אלה לא יסווגו יחד עם יתר העובדים על־יסוד ניתוח עיסוקים², בדירוג אחיד: הוחלט להמשיך ולקיים לגביהם את דירוגי השכר הנפרדים ואת תנאי ההתקדמות המיוחדים³. ההמלצות העיקריות של הוועדה, כפי שפורטו לעיל, לא הוגשמו, איפוא, לגבי סוגי עובדים אלה.

במסגרת הסכם העבודה, שנחתם באוגוסט 1964, הונהג לגבי העובדים המינהליים⁴ בשירות הציבורי סולם משכורת חדש, בן 20 דרגות. הפעלתו הותנה בסיווגם מחדש של עובדים אלה על פי שיטה של הערכת עיסוקים. "הוועדה הציבורית" ראתה את קביעת הדרגות על־ידי רשות מרכזית אחת תנאי הכרחי להבטחת "שיטה אחידה ואובייקטיבית" בסיווגם של העובדים; בשל הזמן הקצר שהוקצב לביצוע הסיווג לא היתה אפשרות להטילו על רשות מרכזית אחת, כהמלצת הוועדה. לפיכך נתמנו עשרות "ועדות שישה"⁵ — כשלכל אחד, כמעט, מהאגפים הרבים של השירות ועדה משלו. על כל ועדה הוטל לסווג את משרות העובדים המינהליים שבאגפה, על סמך חומר עזר, שהוכן על־ידי נציבות שירות המדינה. רוב הוועדות שותקו בשל התנגדות העובדים, עוד לפני שהתחילו לפעול, או בשלבים המוקדמים של פעולתן. במקרים לא מעטים נערכו שביחות על מנת להשיג סיווגים גבוהים יותר. המלצות "הוועדה הציבורית" בדבר סיווג העובדים לפי "שיטה אחידה ואובייקטיבית" לא נתבצעו, איפוא, גם אצל העובדים, שלגביהם הונהג סולם המשכורת החדש.

3. מדיניות המיסים וההכנסה הפנויה

לקראת סוף השנה הנסקרת, הוחלט על הפחתת שיעורי הניכויים של מס ההכנסה, בעקבות ההמלצות שהוגשו על־ידי "ועדת צדוק". בהתאם להחלטה זו הופחתו, מחד, שיעורי המס והועלו שיעורי הניכויים האישיים מההכנסה החייבת במס, ומאידך, בוטל הפטור של תוספת היוקר⁶ ממס הכנסה ובוטלו שיעורי המס המוקטנים שחלו עד אז על הכנסות מעבודת שעות נוספות. מדיניות מיסים זו הגדילה את ההכנסה הפנויה⁷, אצל מרבית השכירים במשק, בהתאם לרמת ההכנסה⁸: לא חל שינוי אצל בעלי הכנסה, ברוטו, של כ־300 ל"י לחודש או פחות, כיוון שאלה היו

¹ לפי טבלות מוכנות מראש, לגבי כ־20 הדירוגים.

² ולאחר מכן הוסכם גם על אי־סיווגם של רוב העובדים המיקצועיים הלא־אקדמאיים, למעט אחיות, עובדים סוציאליים ומנהלי עבודה.

³ תוספת ותק מקצועי; העלאה בדרגה על פי ותק וכדומה.

⁴ לרבות פועלים, מנהלי עבודה, אחיות, ועובדים סוציאליים.

⁵ ועדות פריטטיות המורכבות מנציג אחד מכל אחד מהגופים הבאים: הנהלת המשרד או האגף; נציבות שירות המדינה; המרכז לשלטון מקומי; איגוד עובדי המדינה; האיגוד המיקצועי; ועד העובדים.

⁶ פרט לאותו חלק מתחוססת שהינו מעל ל־33.6 נקודות.

⁷ ההכנסה ברוטו, פחות ניכוי מס הכנסה, ביטוח לאומי, מילווה קליטה וחיסכון חובה. השינויים בשיעור המס כוחם יפה לא רק לגבי שכירים, אלא גם לגבי עצמאיים.

⁸ הנתונים המובאים להלן מתייחסים לשיעור המס לגבי נשוי, אב לשני ילדים.

לוח י"ז

אחוז ההכנסה הפנויה כמסך ההכנסה ברוטו, ושיעור העלייה בהכנסה הפנויה

אחוז העלייה בהכנסה הפנויה	אחוז ההכנסה הפנויה** מסך ההכנסה ברוטו		רמת ההכנסה החודשית, ברוטו *	רמת שכר היסוד החודשי
	לפי שיעורי המס החדשים	לפי שיעורי המס הישנים		
				(ל"י)
—	98	98	272	200
2.1	91	89	543	400
4.5	85	82	786	600
7.6	81	75	993	800
8.9	76	70	1,193	1,000
9.2	72	66	1,393	1,200

* שכר יסוד ותוספת היוקר, אשר חושבה לפי שיעור ממוצע לשנת הכספים 1984/85.

** החישובים נעשו לגבי עובד נשוי ואב לשני ילדים. שיעור העלייה בהכנסה הפנויה נמוכים יותר אצל רווק. לעומת נשוי ואב לשני ילדים: הם עולים מ-0.5 אחוזים ברמת שכר יסוד של 200 ל"י לחודש ל-7.4 אחוזים ברמת שכר יסוד של 1,200 ל"י.

פטורים ממילא מתשלום מס הכנסה; אצל בעלי הכנסה, ברוטו, של כ-500 ל"י לחודש גדלה ההכנסה הפנויה ב-2 אחוזים, בקירוב; אצל בעלי הכנסה ברוטו של כ-800 ל"י לחודש — ב-4.5 אחוזים; אצל בעלי הכנסה ברוטו של כ-1,000 ל"י ב-7.5 אחוזים; ואצל בעלי הכנסה ברוטו של כ-1,200 ל"י ומעלה לחודש¹ — ב-9 אחוזים, בקירוב (ראה לוח י"ז). לפיכך גדלה ההפרשיות בהכנסה הפנויה בין שכר יסוד של 200 ל"י לבין שכר יסוד של 1,200 ל"י מ-3.4:1, לפי שיעורי המס הישנים, ל-3.8:1, לפי שיעורי המס החדשים (ראה לוח י"ז).

תחולת שיעורי המס החדשים נקבעה באופן רטרואקטיבי החל ב-1.4.64, אולם הם נוכו בפועל מההכנסה השוטפת רק החל בחודש ינואר 1965. הפרשי המס עבור התקופה אפריל-דצמבר 1964

לוח י"ח

מדדי ההכנסה הפנויה, לפי שיעורי המס הישנים והחדשים*

(200 ל"י שכר יסוד = 100)

שכר יסוד לחודש	מדד ההכנסה הפנויה לרווק		מדד ההכנסה הפנויה לנשוי, אב ל-2 ילדים	
	לפי שיעורי המס הישנים	לפי שיעורי המס החדשים	לפי שיעורי המס הישנים	לפי שיעורי המס החדשים
200	100	100	100	100
400	182	184	181	185
600	242	249	240	251
800	280	295	279	300
1,000	314	334	312	340
1,200	345	369	344	376

* שיעורי המס הישנים פירושם שיעורי המס, שהיו נהוגים לפני ביצוע המלצות "ועדת צדוק"; שיעורי המס החדשים פירושם שיעורי המס, שהונהגו בעקבות המלצות "ועדת צדוק".

¹ עד כ-2,200 לחודש; מרמת הכנסה זו ומעלה קטן השיעור.

מוחזרים לעובדים השכירים בחודשים הראשונים של 1965. השפעתם של שיעורי המס החדשים ושל הפרשי המס המוחזרים על ההכנסה הפנויה תורגש, איפוא, רק ב-1965.

יש לראות במדיניות זו היענות מסוימת מצד הממשלה לדרישות העובדים האקדמאיים והעובדים המינהליים הבכירים להעלאות שכר ניכרות. כתוצאה מהקטנת שיעורי המס, גדלו הכנסותיהם, נטו, ב-5 עד 9 אחוזים מבלי שתחול עליהם מקבילה של ההכנסה, ברוטו, בשיעורים של 10 עד 20 אחוזים. הממשלה מעסיקה, במישרין או בעקיפין, את הרוב המכריע של העובדים הללו; היא הנושאת בהוצאות העבודה והיא המקבלת את המיסים המנוכים מהשכר. הגדלת ההכנסה הפנויה של עובדים אלה על ידי הקטנת שיעורי מס, ולא על-ידי הגדלת ההכנסה ברוטו, אינה משנה את הוצאות העבודה, נטו, של הממשלה. ההיענות לדרישות שכר אלה, באמצעות העלאות שכר ברוטו, היתה יכולה ליצור תגובת שרשרת ולהגביר את הלחץ מצד בעלי מיקצועות אחרים להעלאות שכר, ברוטו, מקבילות. אולם, כנגד שיקול זה יש לציין כי מדיניות מיסים זו הגדילה במידה ניכרת את סך ההכנסה הפנויה במשק — של שכירים ושל לא-שכירים כאחד — ובתור שכזאת, הגבירה את לחץ הביקוש במשק.

4. תוספת היוקר

לפי הסכם תוספת היוקר¹, עולה שיעור התוספת פעמיים בשנה, בתנאי שהעלייה ברמת המחירים² מגיעה לשלושה אחוזים או יותר, בהשוואה לרמת המחירים שלפיה שונה שיעור התוספת בפעם הקודמת. בשנת 1964, הועלה שיעור תוספת היוקר פעמיים — בינואר ובאוקטובר³. השיעור הממוצע של התוספת היה 34.6 נקודות, דהיינו, 34.6 אחוזים מהשכר, שעליו חלה התוספת⁴, לעומת 28.9 נקודות אשתקד. ההפרש בין השיעורים הממוצעים בשתי השנים הביא לעלייה של 3.5 אחוזים, בקירוב, בשכר הממוצע לשעת עבודה.

בראשית 1964 הועלתה "תיקרת" השכר, שעליו חלה תוספת היוקר; הגבהה זו של "התיקרה" הביאה לעלייה של פחות מחצי אחוז בשכר הממוצע לשעה. מ-1957 עד 1963 היתה "התיקרה" של השכר, שעליו חלה תוספת היוקר, 500 ל"י; דהיינו, תוספת היוקר שולמה רק על 500 הלירות הראשונות של שכר היסוד החודשי הכולל תוספת משפחה ותוספת ותק. מראשית 1964, הועלתה "תיקרה" זו ל-700 ל"י. על שאר מרכיבי השכר⁵ לרבות תוספת היוקר עצמה לא חל תשלום תוספת יוקר, גם לאחר הגבהת "התיקרה". על ההפרש בין שתי "התיקרות" (200 הלירות הנוספות של שכר היסוד)⁶ לא חל מלוא שיעור תוספת היוקר, אלא רק הנקודות המתווספות לשיעור התוספת, החל בינואר 1964 ואילך, בלבד⁷.

¹ ההסכמים בדבר תוספת היוקר, הנערכים בין ההסתדרות הכללית לבין התאחדות בעלי התעשייה, חלים על כל העובדים השכירים שתנאי עבודתם כפופים להסכמי עבודה קיבוציים. מאז פג תקפו של ההסכם האחרון, נערך מדי פעם בין הצדדים זיכרון דברים הקובע את הסדר-התוספת "אד הוק".

² כפי שהיא נמדדת במדד המחירים לצרכן, הנערך מדי חודש על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

³ בינואר הועלה שיעור התוספת ב-4.7 נקודות (מ-28.9 ל-33.6); באוקטובר הועלה השיעור ב-4.0 נקודות (מ-33.6 ל-37.6).

⁴ הגדרת "השכר שעליו חלה התוספת" ניתנת להלן.

⁵ כגון: תוספת שעות נוספות, תוספת בית חולים לרופאים, תוספת משמרות לאחיות, תוספת ספרות מקצועית, תוספת ערבה וכו'. יש לציין כי במקרים מסוימים (עובדי המדינה) גם תוספת המשפחה אינה נושאת תוספת יוקר.

⁶ לרבות תוספות המשפחה והותק.

⁷ לדוגמא: ב-1963 היה שיעור תוספת היוקר 28.9 נקודות, והתוספת חלה רק על השכר עד ל"תיקרה" של 500 ל"י. בינואר 1964, עם הגבהת "התיקרה" ל-700 ל"י, הועלה שיעור התוספת ב-4.7 נקודות והוא הועמד על 33.6 נקודות. ב-1963 קיבל בעל שכר יסוד של 650 ל"י תוספת יוקר של 28.9 אחוזים מ-500 לירות בלבד, והחל מינואר 1964, הוא קיבל 33.6 אחוזים על 500 הלירות הראשונות ו-4.7 אחוזים על 150 הלירות הנוספות.

בהתאם למיגבלות שצויינו לעיל, אין תוספת היוקר חלה על מלוא תשלומי השכר במשק. בשנת 1964 הגיע חלקו של השכר, שעליו חל תשלום תוספת יוקר ל-60 אחוזים בערך, מכלל תשלומי השכר; וכיוון שנקודה אחת של תוספת היוקר שווה לאחוז אחד מהשכר שעליו היא חלה, הגדילה ב-1964 עלייה של נקודה אחת בשיעור תוספת היוקר את סך תשלומי השכר במשק ב-0.6 אחוזים בקירוב, או ב-20–22 מיליון ל"י.

לפי הסכם תוספת היוקר חייב שיעור העלייה של רמת המחירים מדצמבר 1963 עד יוני 1964 הגדלה של שיעור תוספת היוקר ב-8 נקודות¹, בקירוב, החל ביולי 1964. אולם, מחמת החששות לעירעורה של יציבות המחירים במשק, הציעה הממשלה להימנע באותו מועד מהגדלת שיעור תוספת היוקר, תוך מתן פיצוי על ההתייקרות למשפחות בעלות הכנסה נמוכה.

בעקבות הסכם שנחתם בין ההסתדרות הכללית לבין התאחדות בעלי התעשייה, שונתה, לצורך חישוב תוספת היוקר², שיטת החישוב של מחירי שירותי הדיור ומשקלם במדד המחירים³. יש לציין כי התייקרותם של מחירי שירותי הדיור היתה המקור של שליש מהעלייה הכללית של המדד באותו מועד. כתוצאה מהסכם זה נתחייבה העלאת שיעור תוספת היוקר ב-4 נקודות, החל ביולי 1964. בהתחשב עם מדיניות יציבות המחירים, הסכימה ההסתדרות הכללית לדחות את הפעלת השיעור המוגדל בשלושה חודשים עד לאוקטובר 1964.

5. ההכנסה הממוצעת של משפחות השכירים

ההכנסה החודשית הממוצעת למשפחת שכירים⁴ היתה ב-1963/64 616 ל"י ברוטו, ו-529 ל"י, נטו. 95 אחוזים מההכנסה, ברוטו, נבעו מעבודה שכירה של המפרנסים במשפחה: שכרו של ראש המשפחה היווה 80 אחוזים מכלל הכנסות המשפחה ושכרם של יתר המפרנסים במשפחה — כ-15 אחוזים. חמשת האחוזים הנותרים נבעו מפנסיה, קיצבות, עבודה עצמאית וכדומה⁵.

ההכנסה הממוצעת של ראש המשפחה מעבודה שכירה (לרבות עבודה נוספת) הסתכמה ב-490 ל"י לחודש. ההבדלים ברמת ההשכלה ובמשלח היד באו לידי ביטוי בהבדלים ברמות ההכנסה לפי ארצות המוצא וותק בארץ. רמה נמוכה, יחסית, נמצאה אצל ילידי אסיה ואפריקה (379 ל"י אצל עולים⁶ ו-434 אצל ותיקים⁷), ורמה גבוהה, יחסית, אצל ילידי הארץ ואצל ותיקים, ילידי אירופה-אמריקה — 557 ל"י ו-607 ל"י, בהתאמה. רמת ההכנסה של ראש משפחה, עולה מאירופה-אמריקה הסתכמה ב-489 ל"י.

קיימים הבדלים ניכרים בגודל הממוצע של המשפחות, אולם אין כמעט הבדל במספר הממוצע של מפרנסים למשפחה. גודלה הממוצע של משפחת שכירים היה בתקופה הנסקרת 3.9 נפשות:

¹ המדד הממוצע ללא פירות וירקות שלפיו הועלה שיעור תוספת היוקר בינואר 1964 היה 125.3. ביולי 1964, היה המדד הממוצע החצי-שנתי, ללא פירות וירקות, בתוספת השפעת העלייה במחירי פירות וירקות בממוצע שנתי, גבוה ב-7.9 נקודות, דהיינו 133.2.

² יש לציין כי לצורך חישוב מדד המחירים לצרכן המשיכה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לפעול בשיטה שנקבעה ב-1959, בד בבד עם עריכת חישוב נפרד, לפי השיטה החדשה, לצורך חישוב תוספת היוקר.

³ בדיון וחשבון שהוכן במשותף על-ידי נציגי שני הצדדים הוצעו שיטות רבות לחישוב סעיף הדיור. לא פחות חשוב — מבחינת ההשפעה על שיעור תוספת היוקר — היה תאריך הפעלתה של שיטת החישוב החדשה. גם בנקודה זו הועלו הצעות רבות, וסוכם להפעילה, באופן רטרואקטיבי מיולי 1962.

⁴ הנתונים המובאים להלן נלקחו מסקר הוצאות המשפחה שנערך על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. הסקר מתייחס לתקופה מיולי 1963 עד יוני 1964, ומקיף משפחות יהודיות עירוניות (בישובים של 10,000 נפש או יותר), שראש משפחתן הינו שכיר. יש להניח שהכללת כל משפחות השכירים, לרבות משפחות לא יהודיות, היתה נותנת רמת הכנסה נמוכה יותר, עקב רמת ההכנסה הנמוכה, יחסית, בענף החקלאות.

⁵ תקבולים חרפעניים (כגון פיצויי פיטורין, ירושות, מתנות כסף, פיצויים חרפעניים מגרמניה וכו') הגדילו את ההכנסה הממוצעת למשפחה ב-48 ל"י נוספות לחודש.

⁶ עולה מוגדר כמי שעלה ארצה ב-1948 ואילך.

⁷ ותיק מוגדר כמי שעלה ארצה עד 1947.

ההכנסה החודשית הממוצעת* למשפחה ולנפש, לפי יבשת לידה וותק בארץ
של ראש המשפחה, 1963/64

ההכנסה לנפש		ההכנסה למשפחה		מספר הנפשות במשפחה	
מדד	בל"י	מדד	בל"י		
100	158.1	100	616.4	3.9	כל המשפחות
60	95.5	77	477.3	5.0	יוצאי אסיה ואפריקה
74	116.4	87	535.5	4.6	עלו עד 1947
58	91.8	76	468.0	5.1	עלו מ-1948
126	198.5	109	674.8	3.4	יוצאי אירופה ואמריקה
144	228.3	126	776.2	3.4	עלו עד 1947
113	178.2	98	605.9	3.4	עלו מ-1948
130	205.4	117	719.0	3.5	ילידי הארץ

* לפי סקר הוצאות המשפחה, שהקיף משפחות יהודיות של שכירים עירוניים בלבד, הסקר נערך על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה והנתונים מתייחסים לתקופה יולי 1963 עד יוני 1964.

בקרב יוצאי אסיה-אפריקה, הגיע גודל המשפחה ל-4.6 נפשות, בממוצע, במשפחת ותיקים, ול-5.1 נפשות, בממוצע, במשפחת עולים; בקרב ילידי הארץ ויוצאי אירופה-אמריקה נימנו בממוצע 3.4—3.5 נפשות במשפחה. אצל כל המשפחות נע המספר הממוצע של מפרנסים למשפחה בין 1.4 ל-1.6.

במשפחות של ילידי אסיה-אפריקה קטן, יחסית, חלקה של אשת ראש המשפחה בכלל הכנסות המשפחה (כ-40% ל"י לחודש). הסיבה לכך נעוצה, כפי הנראה, לבד מרמת ההשכלה ומשלח היד, במספר הילדים הצעירים במשפחה ובגורמים חברתיים אחרים, המקשים על צאתה לעבודה. בקרב משפחות של ילידי הארץ ושל ותיקים יוצאי אירופה ואמריקה, הכנסתה של אשת ראש המשפחה גבוהה, יחסית — 114 ל"י ו-98 ל"י לחודש, בהתאמה.

רמת ההכנסה הממוצעת של משפחות שכירים יוצאי אסיה-אפריקה הגיעה ל-77 אחוזים מרמת ההכנסה הממוצעת של כלל משפחות השכירים העירוניות. רמת ההכנסה הממוצעת של משפחות יוצאות אירופה ואמריקה ושל ילידי הארץ היתה גבוהה מההכנסה הממוצעת של כלל המשפחות ב-10 אחוזים וב-17 אחוזים, בהתאמה.

ההכנסה הממוצעת לנפש הסתכמה ב-1963/64 ב-158 ל"י לחודש. בעוד שאצל ילידי אירופה ואמריקה וילידי הארץ היתה ההכנסה הממוצעת לנפש — כ-200 ל"י לחודש, הסתכמה הכנסה זו אצל ילידי אסיה ואפריקה ב-96 ל"י. במילים אחרות: ההכנסה לנפש בקרב יוצאי אסיה ואפריקה היא מחצית ההכנסה לנפש המצוייה אצל יתר משפחות השכירים (ראה לוח י"ט-9).